

Krystyna Nikołajczuk

Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki, Ukraina
Katedra Polonistyki

Jak nie *nabawić się kłopotu* i *odnieść sukces*: kilka rozważań nad prozodią semantyczną polskich czasowników

Słowa kluczowe: łączliwość, czasownik, znaczenie negatywne, znaczenie pozytywne

Keywords: collocation, verb, negative value, positive value

Pojęcie prozodii semantycznej nie jest zagadnieniem nowym. Pierwsze próby analizy tego problemu da się znaleźć w pracach brytyjskiego językoznawcy Johna Sinclaira (rok 1987). W językoznawstwie polskim temu pojęciu jest poświęcony artykuł Mirosława Bańki *O tzw. prozodii semantycznej i jej opisie w słownikach* (2008, czyli po upływie 21 lat). Polski badacz we wstępie do swojego artykułu zaznaczył:

Ponieważ zjawisku prozodii semantycznej językoznawcy polscy poświęcili niewiele uwagi, artykuł zaczniemy od krótkiej informacji o nim, opartej głównie na pracach angielskojęzycznych. W drugiej kolejności przedstawimy kilka przykładów prozodii semantycznej w polszczyźnie, a następnie wskażemy kilka cech tego zjawiska, które czynią go interesującym dla opisu języka, w tym dla leksykografii. [...] Ze względu na rozległość tematu, a z drugiej strony szczupłość miejsca, jakie możemy mu tutaj poświęcić, artykuł ten można traktować zaledwie jako rekonesans (Bańko 2008: 151).

W dalszej części artykułu M. Bańko odsyła do prac angielskojęzycznych, wśród polskich wymieniając jedynie dwie publikacje: Barbary Lewandowskiej-Tomaszczyk (2005: 148–153) i Moniki Szewczyk (2007). Dokładniej rozumienie i powstanie pojęcia prozodii semantycznej opisuje Victoria Kamasa w artykule *Prozodia semantyczna. Pojęcie, problemy, przydatność* (Kamasa 2015).

Prozodia semantyczna jest pewnym typem leksotaktyki¹, który odnoszony

jest zwykle do pewnego rodzaju uzgodnień między składnikami zdania, obejmujących nie cechy gramatyczne owych składników i nie ich znaczenie, ale przekazywane przez nie oceny. [...] Zauważono, że pewne wyrazy zazwyczaj łączą się z nazwami zjawisk negatywnych (mówi się o nich, że mają negatywną prozodię semantyczną), a inne zazwyczaj z nazwami zjawisk pozytywnych (mówi się, że mają pozytywną prozodię semantyczną)² (Bańko 2008: 151–152).

W wymienionych pracach pojęcie prozodii semantycznej jest przedstawione przede wszystkim od strony teoretycznej³. M. Bańko przytacza

¹ Systemu łączliwości leksemów w syntagmie (Szulc 1994: 125).

² Sam termin może wydawać się nieco niestosowny, ponieważ wyraz *prozodia* kojarzy się przede wszystkim z fonetyką. Taki termin jednak uzasadnia M. Bańko: „Nazwa tej ostatniej [prozodii semantycznej – K.N.] jest metaforą. Tak jak prozodia w fonologii obejmuje zjawiska wykraczające poza granice fonemu (mianowicie akcent, iloczasy i intonację), tak też prozodia w semantyce obejmuje zjawiska wykraczające poza granice jednostki leksykalnej. Nie wszystkie ponadjednostkowe zjawiska określa się jednak w taki sposób, lecz przeważnie tylko te, które wiążą się z przekazywaniem oceny” (Bańko 2008: 152).

³ Prozodia semantyczna jest pewnym syntagmatycznym doborem elementów leksykalnych. Pojęcie łączliwości wyrazów, co jest zjawiskiem szerszym niż prozodia semantyczna, już było przedmiotem wcześniejszych badań w językoznawstwie polskim. Danuta Buttler np. wyodrębnia łączliwość systemową / kategoryjną (*czytam list – nie czytam listu*) oraz normatywną / zwyczajową (*słuchać piosenki, nabawić się astmy*). Badaczka przytacza liczne naruszenia łączliwości kategoryjnej i normatywnej, wymieniając (choć tak nie nazywając) też przykłady zakłóceń prozodii semantycznej. Np. wskazane jest błędne użycie czasowników o pozytywnej prozodii semantycznej: **podkreślić słabą organizację zawodów; wykazać się słabszą niż zwykle formą; cieszyć się całkowitą ignorancją; zablysnąć niechlubnie** etc. (Buttler i in. 1987: 182–227).

jedynie kilka przykładów prozodii semantycznej w polszczyźnie, popierając je wynikami badań kontekstowych (*przez* (-) / *dzięki* (+); *ewidentny* (-); *dostęp* (+); *przyczyna* (-); *następstwo* (-); *efekt* (-)). Tymczasem praktyczne aspekty prozodii semantycznej są niezwykle ważne, szczególnie dla tłumaczy, a także wszystkich uczących się polszczyzny. Na ten fakt zwraca uwagę np. Ałła Krawczuk:

Rodzimy użytkownik języka zazwyczaj nie zastanawia się nad tym, jak łączy wyrazy w wypowiedzeniu, tak samo jak raczej się nie zastanawia nad formami fleksyjnymi lub innymi strukturami własnego języka, które „wychodzą” jak gdyby same przez się, automatycznie. Osoba, zgłębiająca język dla siebie obcy, już się zastanawia nad używanym w tym języku słownictwem i gramatyką. Ważne przy tym jest, by zdawała sobie także sprawę z osobliwości łączenia wyrazów w języku obcym, gdyż bardzo często związki między wyrazami w języku ojczystym różnią się od związków między ich odpowiednikami formalnymi w języku przyswajanym i uleganie transferowi może stać się przyczyną popełniania poważnych błędów językowych (Krawczuk 2012: 19).

W swoich artykułach *Łączliwość wyrazów w nauczaniu Ukraińców (i nie tylko) języka polskiego* (Krawczuk 2012), *Лексико-семантична сполучуваність слів у викладанні польської мови українцям* (Кравчук 2011) A. Krawczuk skupia się na łączliwości leksykalno-semantycznej⁴, pokrótce pokazując także zakresowo węższe przykłady prozodii semantycznej pozytywnej oraz negatywnej.

Niniejszy artykuł jest próbą i początkiem większych badań korpusowych nad prozodią semantyczną polskich leksemów, w tym także czasowników. Należy podkreślić wielkie znaczenie analizy korpusowej w takiego typu badaniach. Jak zaznacza M. Bańko: „Często jednak prozodię semantyczną

---

⁴ W zakresie zagadnień poprawnej łączliwości leksykalno-semantycznej przydatne zarówno dla rodzimych użytkowników polszczyzny, jak i obcokrajowców uczących się tego języka są prace leksykograficzne *Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią* (Bańko 2006), *Dystynktywny słownik synonimów* (Nagórko i in. 2004) oraz elektroniczne źródło *Wielki słownik języka polskiego* (WSJP), zawierające osobną rubrykę „Połączenia”, gdzie można sprawdzić walencję definiowanych jednostek.

trudno zauważyć, właściwie dopiero w badaniach korpusowych staje się ona wyrazista” (Bańko 2008: 152).

Przedmiotem dociekań naukowych czynię 8 czasowników: pary aspektowe *nabawić się / nabawiać się; nabawić / nabawiać; odnieść / odnosić; ponieść / ponosić*. Celem artykułu jest ujawnienie aksjologicznych potencji wybranych jednostek. Wytyczony cel osiąga się poprzez wykonanie następujących zadań: 1) przeanalizowanie słownikowych definicji omawianych jednostek; 2) zbadanie realizacji tych czasowników w tekstach; 3) określenie częstości ich użycia; 4) porównanie informacji leksykograficznych o wybranych wyrazach z wynikami analizy korpusowej; 5) wyznaczenie stosunku ilościowego realizacji prozodii negatywnej do pozytywnej w obrębie znaczenia poszczególnych leksemów; 6) uwypuklenie na przykładzie analizowanych czasowników trudnych miejsc dla obcokrajowców uczących się polszczyzny. Badania kontekstowe obejmują 5143 użycia wymienionych leksemów, wyekscerpowane z Narodowego Korpusu Języka Polskiego (dalej: NKJP). Pomocniczym źródłem były słowniki języka polskiego: *Inny słownik języka polskiego* (ISJP 2000), *Uniwersalny słownik języka polskiego* (USJP 2003), *Wielki słownik języka polskiego* (WSJP).

Wszystkie analizowane czasowniki mają rozgałęzioną strukturę semantyczną. W ISJP są następujące definicje pierwszych z wymienionych par aspektowych: „1) Jeśli ktoś nabawił się jakiejś choroby lub dolegliwości, to zachorował na nią lub doświadczył jej [przykłady z wyrazami *gruźlica, sienny katar, kontuzja* – K.N.]; 2) Jeśli jakaś osoba, zdarzenie lub sytuacja nabawiły nas jakiejś przykrości lub jeśli nabawiliśmy się jej, to zaczęliśmy jej doznawać [przykłady z wyrazami *wstyd, kłopot* – K.N.]; 3) Jeśli ktoś się nabawił, to bawiąc się długo, zaspokoił swoją chęć zabawy” (ISJP, t. 1, s. 911). W definicjach tych wyrazów, zawartych w USJP, nie zawsze jest wskazana ich ograniczona (negatywna) łączliwość, co widać jednak z przykładów użycia czasowników: *nabawić / nabawiać „książk. doprowadzić (doprowadzać) kogoś do czegoś, przyczynić (przyczyniać) komuś czegoś, sprowadzić (sprowadzać), ściągnąć (ściągać) coś na kogoś* [przykłady z wyrazami *chrypka, kłopot, niepokój, strach, wstyd* – K.N.]”; ale już *nabawić się / nabawiać się „książk. 1) sprowadzić (sprowa-*

dzać) coś na siebie, doznać (doznawać) czegoś przykrego” [przykłady z wyrazami *choroba, katar* – K.N.]; 2) bawić się wystarczająco długo, użyć zabawy (USJP, t. 2, s. 759). WSJP już w samej definicji podaje ograniczoną łączliwość analizowanych czasowników: *nabawić / nabawiać* „książk. spowodować / powodować, że ktoś zaczyna doznawać czegoś dokuczliwego i nieprzyjemnego”⁵ (brak połączeń); *nabawić się / nabawiać się* „zacząć / zaczynać doznawać czegoś dokuczliwego i nieprzyjemnego” (połączenia: *nabawić się alergii, anemii, anginy, astmy, choroby, depresji, gruźlicy, grypy, grzybicy, infekcji, kataru, nerwicy, niestrawności, odcisków, odmrożeń, ospy, przepukliny, przeziębienia, pylicy, wrzodów, zapalenia czegoś, żółtaczki; kontuzji, reumatyzmu, urazu; odleżyn; kompleksów; klaustrrofobii, wstrętu do czegoś; nabawiać się kontuzji*).

Z analizy zaś korpusowej wynika, że podmiotem doświadczającym tych problemów, uczuć etc. jest człowiek. Częstość użycia czasowników *nabawić / nabawiać* jest dużo niższa niż czasowników *nabawić się / nabawiać się*: *nabawić* (3 konteksty), *nabawiać* (12), *nabawić się* (998), *nabawiać się* (120). Konteksty z czasownikami *nabawić, nabawiać* ponadto bardzo często pochodzą z literatury pięknej końca XIX – początku XX wieku. Np. zdanie *nie Rzym mi szkodzi, zali nie duszne wyziewy z Subury i Eskwilinu nabawiają mnie chrypki i czyż palący się Rzym nie przedstawiałby stokroć wspanialszego i tragiczniejszego widoku od Ancjum?* pochodzi z powieści historycznej Henryka Sienkiewicza *Quo Vadis. Powieść z czasów Nerona* (1896), a kontekst *Co zaś największego nabawiało niepokoju mieszkańców zaaugustowskich powiatów departamentu łomżyńskiego, to stwierdzany licznymi zakłęciami słych, że przeciwległy brzeg Niemna już stał w słońcu łyska, a po nocy szmerze jakimś przytłumionym chrzęstem...* z powieści historycznej Wacława Gąsiorowskiego *Szwolężerowie Gwardii* (1910).

⁵ Ciekawe, że wyrazy te zostały umieszczone w różnych klasyfikacjach tematycznych słownika: *nabawić* (też *nabawić się* i *nabawiać się*) – CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA → Choroby i ich leczenie → przyczyny, objawy i skutki chorób; *nabawiać* – CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA → Stany psychiczne człowieka → emocje i uczucia.

Szereg wyrazów łączących się z czasownikami *nabawić* / *nabawiać* umieszczam w tabeli 1.

Tabela 1. Łączliwość kontekstowa czasowników *nabawiać* / *nabawić*

<i>nabawiać</i>	<i>nabawić</i>
lęku (2 konteksty); kłopotu (2); bólu głowy; chrypki; niepokoju; smutku; troski; trwogi; wzburzenia żółci	nowych kłopotów; zmarszczek

Np.: Goszczący tu w 1812 roku Jan Ursyn Niemcewicz pisał: „Wszystko smutkiem *nabawia*⁶: *zwaliska, lub pustki, a rzadka ludność, brzęczący w kajdanach, na długie skazani wyroki, nieszczęsne zbiegi wojskowe. Godzina dziesiąta jest już w Toruniu późną i głęboką nocą*” („Gazeta Wyborcza”); *Zaprowadzenie zwrotnych biletów na przeciąg czterdziestu dni nabawiło władze kolejowe nowych kłopotów. Bowiem kontrola tych biletów została utrudniona, zwłaszcza, że stempel nie zawsze wyciska dokładnie datę. Zatem bilety zwrotne będą podczas podróży dwa razy dziurkowane i to przy rozpoczęciu, i przy ukończeniu podróży. Oddajcie elementarze!* („Gazeta Poznańska”). Wszystkie wymienione zjawiska są oceniane przez człowieka raczej negatywnie. Ujawniono tylko po jednym kontekście z neutralną i nawet pozytywną prozodią omawianych czasowników: *Obdarowany podziękował wygłaszając mowę składającą się z... dwunastu pieśni. Życie i kariera naukowa profesora Józefa Bachorza są niezwykle. – Ksiądz wikary nabawił mnie lewicowych skłonności – wspominał pan profesor. – Przygotowania do matury kojarzą mi się z lampą naftową...* („Dziennik Bałtycki”); *Umiał ten na wszem każdemu dogodzić,/ W każdym terminie z każdym się mógł zgodzić,/ Wojenne trudy nic mu nie szkadzały,/ Ale go*

⁶ Kontekst ten jest okazjonalnym przykładem zmiany łączliwości gramatycznej czasownika *nabawiać*: zamiast dopełniaczowej formy leksemu *smutek* występuje jego narzędnikowa realizacja.

sławy dobrej nabawiały./ Gromił opryszków, gromił i Kozaków...//. (Twierdze kresowe Rzeczypospolitej, 2006).

Czasownika *nabawić się* użytkownicy języka polskiego są skłonni używać w połączeniu z nazwami zjawisk negatywnych. Znalaziono tylko jeden kontekst, gdzie czasownik ten pojawia się w znaczeniu 'bawić się wystarczająco długo, użyć zabawy': *Gdy już wszyscy nabawią się i napatrzą do syta, o 15.00 w Domu Strażaka rozpocznie się Prógowacka, czyli degustacja potraw regionalnych* („Dziennik Zachodni”). W innych zaś przykładach czasowniki *nabawić się* / *nabawiać się* występują z wyrazami o negatywnej semantyce.

Tabela 2. Łączliwość kontekstowa czasownika *nabawić się*

<i>Nabawić się</i>	
97% wyrazów określających stan fizyczny	3% wyrazów określających stan psychiczny, zachowanie człowieka
kontuzji (566); urazu (203); choroby (24); zapalenia płuc / gardła / opon mózgowych / korzonków / kolana / pęcherza / ucha / mięśnia sercowego / ścięgien / żołądka (16); dolegliwości (9); grypy (8); przeziębienia (8); alergii / uczulenia (6); obrażeń ciała (6); odleżyn (5); reumatyzmu (5); anginy (4); kataru (4); kłopotów / problemów zdrowotnych (4); niestrawności (4); grzybicy (3); infekcji (3); odmrożeń (3); zakażenia układu moczowego / zewnętrznego przewodu słuchowego (3); astmy (2); biegunki (2); gruźlicy (2); komplikacji / powikłań (2); krzywicy (2); malarii (2); odcisków (2); pęcherzy (2); poparzeń (2); porażenia / udaru słonecznego (2); raka płuc / krtani (2); siniaków (2); tyfusu (2); wady (2); wrzodów żołądka (2);	nerwicy (6); kompleksów (4); choroby sierocej (3); stresu (2); depresji; klaustrofobii; kłopotów; krótkotrwałej niepamięci; nałogów; niedobrych nawyków; poważnych problemów z powodu braku akceptacji siebie; rozdwojenia jaźni; trudności w komunikowaniu się; zaburzeń psychicznych

Tabela 2. Łączliwość kontekstowa czasownika *nabawić się* (cd.)

<i>Nabawić się</i>	
97% wyrazów określających stan fizyczny	3% wyrazów określających stan psychiczny, zachowanie człowieka
wysypki (2); zaburzeń w działaniu wątroby / wzroku (2); złamanie kłykcia kości lewego ramienia / rąk, nóg, głowy (2); zakwasów (2); zawału (2); anemii; „asfaltówki”; bólów kręgosłupa; chrypki; cukrzycy; czerniaka oka; egzemy; garbu; gorączki; gronkowca; inwalidztwa; kaca; kaszlu; krwiaka; łzawienia oczu; marskości wątroby; nieżytu jelit; obtarcia rogówki; oparzeń słonecznych; opryszczki; owrzodzeń rogówki; pęknięcia obojczyka; podrażnień; potłuczeń; problemów żołądkowych; pylicy płuc; rekonwalescencji; salmonelli; schorzenia; torbieli; uszkodzeń; wstrząsu mózgu; wzdęć; zaćmy; zwyrodnienia stawów dłoni	

I tak, prozodia negatywna czasownika *nabawić się* uwidacznia się np. w takich kontekstach: *Choć pracował w nim zaledwie kilka lat, to, jak potwierdzają badania sanepidowskie, właśnie tam „nabawił się” choroby zawodowej i raka płuca* („Dziennik Zachodni”); *W piątek przeszliśmy chrzest bojowy. Szliśmy trasą katowicką, ciągle hałas, kurz. Idąc po asfalcie można było nabawić się „asfaltówki”. W okolicach kostek pojawiały się czerwone, bolące krosty* („Gazeta Poznańska”); *Kiedy brakuje nam słońca, organizm nie funkcjonuje prawidłowo, możesz nabawić się depresji, jesteś wciąż ospała, zniechęcona, albo masz skłonności do obżarstwa* („Express Ilustrowany”). Czasem jako podmiot występuje nie człowiek, lecz zwierzę (4 konteksty): *Jeśli kupujemy szczeniaka z hodowli, dobrze byłoby zabrać niedużą szmatkę, przesiąkniętą zapachem legowiska, aby mały pies nie*

czuł się obco w nowym miejscu i nie nabawił się choroby sieroczej – radzi dr Kamiński („Wieczór Wybrzeża”); Wtedy też zobaczymy, jak nasze kociaki urosły, sprawdzimy, czy już nauczyły się chodzić w miarę sprawnie. Pracownicy zoo podkreślają, że malce muszą wychodzić na słońce, by nie nabawiły się krzywicy („Dziennik Łódzki”). Niezgodne z normą jednak wydaje się użycie czasownika *nabawić się* w połączeniu z rzeczownikiem *rekonwalescencja* o znaczeniu „*med.* powrót do zdrowia i sił po przebytej chorobie; także: okres, w którym chory powraca do zdrowia” (USJP); *rekonwalescencję* zatem można zacząć, przebywać, a nie *nabawić się* jej⁷.

Tabela 3. Łączliwość kontekstowa czasownika *nabawiać się*

Nabawiać się	
70% wyrazów określających stan fizyczny	30% wyrazów określających stan psychiczny, zachowanie człowieka
kontuzji (17); choroby (12); urazu (4); bólu (2); odcisków (2); przeziębienia (2); wrzodów żołądka (2); zakażeń (2); zapalenia ucha, gardła lub oczu / płuc (2); alergii; biegunki; bolesnego napięcia stóp; ciężkości głowy; chrypki; czkawki; dolegliwości; guza; halluksów, czyli krzywego palucha; infekcji; kataru; odgniotków; odleżyn; odmrożeń; oparzenia; osteoporozy; próchnicy; przypadłości; raka płuc; rany kciuka; reumatyzmu; syfilisu; szkorbutu; szumu w uszach; udaru mózgu; wad; wszawicy; wzdęć; zaburzeń w działaniu wątroby, a nawet nerek; zmarszczek; zwichnięcia kostki	kompleksu (6); nerwicy (3); choroby (4); urazów psychicznych (2); amnezji; anemii; frustracji; googlofobii; nerwowego dreszczyku; niedobrej monomanii; niepewności; nieufności; opóźnień rozwojowych; pomieszania zmysłów; problemów; strachów; stresu; traumy; trwogi; wodowstrętu; wyrzutów sumienia

⁷ Ten przykład przemawia za tym, że czasami rodzimym użytkownikom polszczyzny normatywna łączliwość wyrazów może przysporzyć kłopotów. Na taki fakt zwracała uwagę

Prozodię negatywną czasownika *nabawiać się* da się zauważyć np. w kontekstach: *Ale gdy zjadamy pieprzu zbyt dużo, możemy nabawiać się wzdęć, wrzodów żołądka, zaburzeń w działaniu wątroby, a nawet nerek* („Słowo Polskie. Gazeta Wrocławska”); *To proste – najczęściej (choć często nie od razu po dokonaniu aborcji) matka jest „przybita”, ma straszliwe wyrzuty sumienia, nie potrafi się odnaleźć w normalnym życiu, a czasem nawet nabawia się przykrych chorób psychicznych* (Usenet – pl.sci.psychologia).

Nieuwzględnionych w tabeli zostało 9 kontekstów, gdzie czasownika *nabawiać się* użyto w znaczeniu ‘nabywać’: *Ale dostrzegasz chyba drobną różnicę między czynieniem czegoś bezwiednie na podstawie stereotypów i schematów, jakich każdy nabawia się żyjąc w społeczeństwie, a świadomą oceną* (Usenet – pl.soc.religia); *chciales powiedziec inaczej nasze watki nie nabawia sie wiekszej dozy merytorycznosc;-)))* (Usenet – pl.sci.kosmos). Taki błąd mógł zajść wskutek mylenia czasowników *nabawiać się* – *nabywać* pod wpływem ich podobieństwa formalnego, co jednak nie usprawiedliwia ich wzajemnego zastępowania w tekstach.

Dwie inne pary aspektowe (*odnieść / odnosić; ponieść / ponosić*), nieco podobne pod względem strukturalnym, wchodzą w relacje antonimiczne oparte na jednym ze znaczeń tych jednostek polisemicznych.

Przyjrzyjmy się dokładnie znaczeniom czasowników *odnieść / odnosić*:

„1) Jeśli odnieśliśmy jakąś rzecz, rzadziej osobę, zanieśliśmy ją tam, skąd ją wcześniej zabraliśmy, lub tam, gdzie powinna się znaleźć; 2) Jeśli odnieśliśmy sukces, zwycięstwo, triumf itp., to nasze działania zakończyły się sukcesem; 3) Jeśli jakieś dzieło, np. książka, odniosło sukces, to zostało przychylnie przyjęte przez innych i okazało się sukcesem; 4) Jeśli nasze działanie odniosło skutek, to okazało się skuteczne i dzięki niemu osiągnęliśmy zamierzony cel; 5) Jeśli odnieśliśmy z czegoś korzyść lub pożytek, to coś dobrego dla nas z tego wynikło; 6) Jeśli ktoś odniósł

---

jeszcze D. Buttler, przytaczając liczne przykłady naruszenia łączliwości leksykalno-semantycznej w polszczyźnie (Buttler i in. 1987).

rany lub obrażenia, to został ranny w wypadku, na skutek zamachu itp.;

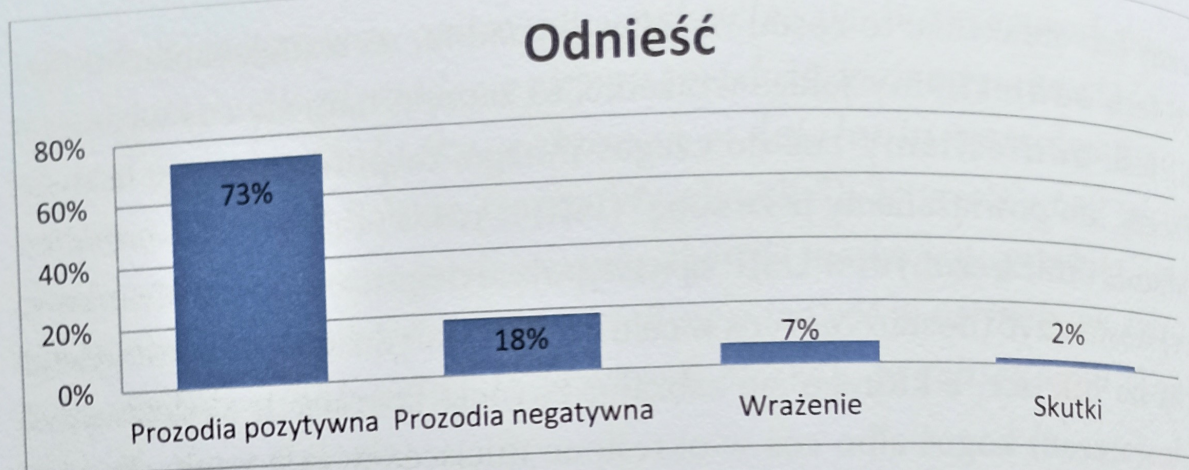
7) Jeśli odnieśliśmy jakieś wrażenie, to zaczęło nam się coś wydawać;

8) Jeśli odnieśliśmy coś do czegoś innego, to porównaliśmy te dwie rzeczy lub powiązaliśmy je ze sobą” (ISJP, t. 1, s. 1114). W haśle *odnieść / odnosić* umieszczonym w USJP są następujące definicje tych czasowników: „1) dostarczyć (dostarczać) coś w celu oddania lub dostarczyć (dostarczać) coś na miejsce, z którego się zabrało; zwrócić (zwracać); 2) dostarczyć (dostarczać) kogoś albo coś w określone miejsce, zwykle w określonym celu; zanieść (zanosić); 3) a) uzyskać (uzyskiwać) coś w rezultacie własnych działań, wysiłków; osiągnąć (osiągać) [przykłady z wyrazami *zwycięstwo, korzyści, sukcesy*; także *coś odnosi skutek, ktoś odnosi wrażenie, że* – K.N.]; b) doznać (doznawać) czegoś, zwykle jakichś obrażeń, uszkodzeń) [przykłady z wyrazami *kontuzję, rany, obrażenia wewnętrzne* – K.N.]; c) zastosować (stosować) coś do kogoś, czegoś, przypisać (przypisywać) coś komuś, czemuś, powiązać (wiązać) coś z czymś” (USJP, t. 2, s. 1155–1156). WSJP tłumaczy te czasowniki w obrębie takich pięciu grup: *odnieść / odnosić* 1) książki do biblioteki; 2) zakupy do domu; 3) zwycięstwo (połączenia: *odnieść / odnosić sukces, tryumf, zwycięstwo; korzyści*); 4) rany (połączenia: *odnieść kontuzję, obrażenia, rany; (!) porażkę; odnosić obrażenia, rany*); 5) do siebie.

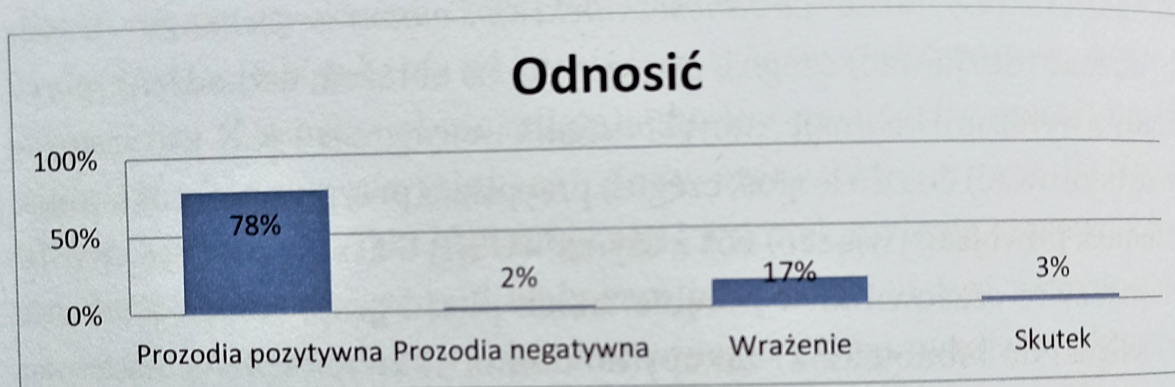
Jak widać z przytoczonych definicji, czasowniki te mają raczej prozodię pozytywną: *odnieść* można *sukces, zwycięstwo, tryumf, korzyść, pożytek*, chociaż też *rany, obrażenia* czy *skutek, wrażenie*. Szereg połączeń zawartych w słownikach, zwłaszcza w ISJP oraz WSJP, można także poszerzyć o nowe jednostki, uwzględniając badania kontekstowe.

Wyniki badań przedstawiam na wykresach⁸:

⁸ Pomijam konteksty, gdzie czasowników *odnieść / odnosić* używa się w znaczeniu ‘1) dostarczyć (dostarczać) coś w celu oddania lub dostarczyć (dostarczać) coś na miejsce, z którego się zabrało; zwrócić (zwracać); 2) dostarczyć (dostarczać) kogoś albo coś w określone miejsce, zwykle w określonym celu; zanieść (zanosić)’. A zatem przedstawione wykresy są oparte na analizie 882 kontekstów z czasownikiem *odnieść* i 549 kontekstów z czasownikiem *odnosić*.

Wykres 1. Potencjał aksjologiczny czasownika *odnieść*

Wykres 2. Potencjał aksjologiczny czasownika *odnosić*

Jak widać z podanych wykresów, dominuje prozodia pozytywna czasowników *odnieść* / *odnosić*. I tak, ujawniono aż 1160 kontekstów, gdzie w najbliższym otoczeniu słownym omawianych jednostek występują wyrazy o znaczeniu dodatnim. Najczęstszymi kontekstowymi „sąsiadami” czasowników *odnieść* / *odnosić* są *sukces* ($654 = 284$ (*odnieść*) + 370 (*odnosić*)) i *zwycięstwo* ($442 = 383$ (*odnieść*) + 59 (*odnosić*))⁹. Wśród innych wyrazów o znaczeniu pozytywnym da się wyodrębnić rzeczowniki *korzyść*

⁹ Najczęściej są to określenia wysokich osiągnięć w sporcie: *zwycięstwo* ($431 = 375$ (*odnieść*) + 56 (*odnosić*)), *sukces* ($406 = 169$ (*odnieść*) + 237 (*odnosić*)). Np.: *Cenne, wyjazdowe zwycięstwo odniosły w ostatni weekend siatkarki Salosu Legionowo („Mazowieckie To i Owo”)*; *Konie wielokrotnie odnosiły sukcesy na arenach międzynarodowych, w wyścigach przez przeszkody i derbach („Dziennik Zachodni”)*.

(25 = 11 (odnieść) + 14 (odnosić)), wygrana (15 (odnieść)), triumf (8 = 3 (odnieść) + 5 (odnosić)), wyniki (1 (odnieść)), zyski (1 (odnosić)). Np.: Najwyższą wygraną we wczorajszych meczach PP odniosła Wisła Płock („Dziennik Zachodni”); Wszystkie kręgi kręgosłupa odnoszą korzyść z wykonywania tej asany – tłumaczy instruktorka jogi Ilona Helik („Dziennik Zachodni”); Obraz odniósł spory sukces komercyjny, choć para głównych bohaterów była starsza od swoich literackich pierwowzorów o dobre... trzydzieści lat („Dziennik Zachodni”).

W 177 kontekstach jednak tych czasowników używa się w połączeniu z rzeczownikami obrażenia (128 = 120 (odnieść) + 8 (odnosić)), rany (21 = 18 (odnieść) + 3 (odnosić)), kontuzja (19 = 17 (odnieść) + 2 (odnosić)), urazy (4 (odnieść)), potłuczenie (2 (odnieść)), poparzenia (1 (odnieść)), szkoda (1 (odnieść)), postrzał (1 (odnieść)). Np.: Graliśmy w trudnych warunkach, dlatego cieszę się, że nikt nie odniósł kontuzji („Dziennik Zachodni”); Tym samym kierowcy odnoszą mniejsze obrażenia, takie jak otarcia czy drobne stłuczenia – mówi nadkom. („Dziennik Zachodni”). Taka łączliwość przemawia za prozodią negatywną (choć jest ona w dużo mniejszym stopniu wyrażona w porównaniu z pozytywną!) czasowników *odnieść* / *odnosić* i jest zgodna z kodyfikowanym w słownikach znaczeniem tych jednostek.

Negatywne otoczenie słowne czasownika *odnieść* da się zauważyć w innych 4 kontekstach, gdzie pojawia się rzeczownik *porażka*: *Na pożegnanie z polityką było mi to potrzebne, by osłodzić gorycz porażki, którą odniosłam* („Dziennik Zachodni”). Uważamy jednak takie połączenia za błędy językowe, ponieważ schemat łączliwości dla rzeczownika *porażka* jest inny: *porażkę* możemy *ponieść* / *ponosić* (czy też *doznać*). Należy zwrócić uwagę na informację zawartą w WSJP: słownik dopuszcza szerszą walencję czasownika *odnieść*, ponieważ w grupie 4. *rany* o ogólnym znaczeniu ‘znaleźć się w niekorzystnej sytuacji, bliżej określonej przez następujący rzeczownik’ wymieniono połączenia *odnieść kontuzję, obrażenia, rany; porażkę*. Rozszerzenie łączliwości czasownika *odnieść* o wyraz *porażka* jednak wydaje się nieuzasadnione.

Czasowniki *ponieść* / *ponosić*, oprócz rzeczownika *porażka*, łączą się też z szeregiem innych rzeczowników o znaczeniu negatywnym, co da się wyczytać z definicji w ISJP: „1) Jeśli ktoś *poniósł* porażkę, fiasko, straty itp., to doznał ich; 2) Jeśli ktoś *poniósł* śmierć, to zginął; 3) Jeśli ktoś *poniósł* odpowiedzialność, karę, ryzyko, koszt itp., to został tym obciążony; 4) Jeśli *ponosimy* odpowiedzialność lub winę za coś, to jesteśmy odpowiedzialni za to lub winni temu; 5) Jeśli *ponieśliśmy* jakąś rzecz, to 5.1 niosąc ją, przeszliśmy kawałek drogi; 5.2 niosąc ją, udaliśmy się dokądś; 6) Jeśli kogoś *poniosło* gdzieś, to poszedł on tam, zwłaszcza pod wpływem jakichś emocji; 7) Jeśli kogoś *poniosły* jakieś emocje lub jeśli *poniosło* go, to uległ on tym emocjom bardziej, niż chciał lub powinien; 8) Mówimy, że nerwy kogoś *poniosły*, jeśli stracił on panowanie nad sobą; 9) Jeśli koń *poniósł*, to ze strachu zaczął biec tak szybko, że jeździec lub woźnica nie mógł go powstrzymać” (ISJP, t. 2, s. 176). Tę samą strukturę znaczeniową omawianych jednostek podaje USJP: „1) niosąc, dźwigając kogoś, coś udać się, pójść dokądś, w jakimś kierunku, zanieść coś w jakieś miejsce [tu także: *koń poniósł* – K.N.]; 2) a) zostać obciążonym, obciążonym (być obciążanym, obciążanym) czymś; b) doznać (doznawać), doświadczyć (doświadczać) czegoś [tu także: *ponieść śmierć* – K.N.]; c) o silnych uczuciach: opanować (opanowywać) kogoś całkowicie, spowodować (powodować) utratę panowania nad sobą [tu także: *poniosły kogoś nerwy* – K.N.]; 3) *pot.* o jakimś impulsie, nakazie wewnętrznym: nakłonić (nakłaniać) do opuszczenia jakiegoś miejsca, pójścia dokądś, popchnąć (popychać) przed siebie” (USJP, t. 3, s. 348). WSJP definiuje znaczenie wymienionej pary aspektowej w obrębie sześciu grup: *ponieść* – 1) komuś teczkę; 2) stratę (połączenia: *ponieść klęskę, porażkę, stratę, szkodę, uszczerbek*); 3) koszty (połączenia: *ponieść karę, konsekwencje, koszta, odpowiedzialność, ofiarę, ryzyko, wydatek*); 4) o koniu; 5) o emocjach; 6) kogoś *poniosło* dokądś; *ponosić* – 1) ubranie; 2) na rękach; 3) klęskę (połączenia: *ponosić klęskę, porażkę, stratę, szkodę, uszczerbek*); 4) wydatki (połączenia: *ponosić karę, konsekwencje, koszta, odpowiedzialność, ofiarę, ryzyko, wydatek*); 5) o koniu; 6) o emocjach.

Wyniki badań kontekstowych wyraźnie wskazują na prozodię negatywną tych czasowników, czego potwierdzeniem są 1853 przykłady ich użycia w NKJP¹⁰. Warto też podkreślić, że nie zawsze na prozodię negatywną wskazują rzeczowniki o ujemnym znaczeniu. W otoczeniu kontekstowym czasowników występują także wyrazy o znaczeniu neutralnym albo nawet pozytywnym (np. *odpowiedzialność*), uwzględniając jednak cały kontekst zdajemy sprawę z tego, że chodzi raczej o niemiłą, nieprzyjemną sytuację¹¹. Np.: *Budowa stała się nielegalna, powinny być o tym zawiadomione odpowiednie organy i ktoś powinien też ponieść odpowiedzialność* – mówi Kowalewski („Mazowieckie To i Owo”).

W znaczeniu ‘zostać obarczonym, obciążonym (być obarczonym, obciążanym) czymś’ czasowniki *ponieść / ponosić* łączą się najczęściej z wyrazami: *koszty* (598 = 228 (*ponieść*) + 370 (*ponosić*)), *odpowiedzialność* (208 = 27 (*ponieść*) + 181 (*ponosić*)), *wydatki* (162 = 108 (*ponieść*) + 54 (*ponosić*)), *konsekwencje* (120 = 64 (*ponieść*) + 56 (*ponosić*)), *wina* (107 (*ponosić*)), *opłata* (67 = 8 (*ponieść*) + 59 (*ponosić*)), *nakłady* (41 = 29 (*ponieść*) + 12 (*ponosić*)), *kara* (37 = 30 (*ponieść*) + 7 (*ponosić*)), *ryzyko* (22 = 1 (*ponieść*) + 21 (*ponosić*)). Np.: *Dzięki temu ubezpieczony gromadzi kapitał, ponosząc jednak ryzyko inwestycyjne* („Dziennik Zachodni”); *Sprawa miała charakter typowo chuligański i wszyscy winni ponieśli konsekwencje* („Mazowieckie To i Owo”). W innych 470 kontekstach czasowniki *ponieść / ponosić* występują w znaczeniu ‘doznać (doznawać), doświadczyć (doświadczać) czegoś’, a mianowicie: *straty* (193 = 140 (*ponieść*) + 53 (*ponosić*)),

¹⁰ W znaczeniu ‘o silnych uczuciach: opanować (opanowywać) kogoś całkowicie, spowodować (powodować) utratę panowania nad sobą’ te czasowniki występują tylko w 38 kontekstach: 28 (*ponieść*) + 10 (*ponosić*). Np.: *Dajemy się ponieść emocjom i nie przywiązujemy wagi do szczegółów* („Dziennik Zachodni”); *W trakcie meczu ambicja ponosiła momentami graczy z obu drużyn* („Dziennik Zachodni”).

¹¹ O tym także wspomina M. Bańko: „Po pierwsze, określona prozodia, negatywna lub pozytywna, bywa widoczna niekoniecznie w bezpośrednim sąsiedztwie wyrazowym, lecz nieco dalej w zdaniu, a nawet w sąsiednich zdaniach. Po drugie, nie każde słowo towarzyszące wyrazowi o negatywnej prozodii jest nazwą czegoś negatywnego, tak jak nie każde słowo towarzyszące wyrazowi o pozytywnej prozodii jest nazwą czegoś pozytywnego” (Bańko 2008: 154).

porażkę ($104^{12} = 98$ (*ponieść*) + 6 (*ponosić*)), klęskę ($35 = 31$ (*ponieść*) + 4 (*ponosić*)), szkodę ($31 = 29$ (*ponieść*) + 2 (*ponosić*)), fiasko ($3 = 2$ (*ponieść*) + 1 (*ponosić*)), a także śmierć ($91 = 89$ (*ponieść*) + 2 (*ponosić*)). Np.: *Rząd machał maczugą, ale poniósł totalną klęskę* („Dziennik Zachodni”).

Podsumowując, warto zaznaczyć, że najrzadziej w korpusie występują wyrazy *nabawić* (3), *nabawiać* (12), *nabawiać się* (120). Czasownik *nabawić się* jako jeden z członów pary aspektowej ma jednak wysoką częstość użycia: aż 998 kontekstów. Te czasowniki mają jedynie prozodię negatywną. Leksemy *nabawić się* (97%), *nabawiać się* (70%) najczęściej łączą się z wyrazami określającymi stan fizyczny człowieka: są to nazwy różnych chorób i dolegliwości ludzkiego ciała (*nabawić się* można *kontuzji* (566 kontekstów), *urazu* (203), *choroby* (24), *zapalenia* (16); *nabawiać się* – *kontuzji* (17), *choroby* (12)). W mniejszym stopniu używa się tej pary aspektowej w połączeniu z wyrazami nazywającymi stan psychiczny, zachowanie człowieka: *nabawić się* (3%, np.: *nerwicy* (6), *kompleksu* (4)), *nabawiać się* (30%, np.: *kompleksu* (6), *nerwicy* (3)). Odwrotnie jest w przypadku pary aspektowej *nabawić*, *nabawiać*: używa się ich dużo rzadziej (ponadto są to też teksty z końca XIX – początku XX wieku), ale dominują konteksty, w których otoczeniem słownym czasowników są wyrazy nazywające pewne negatywne emocje oraz uczucia (*nabawić* (67%, np.: *lęku* (2), *kłopotów* (2), *niepokoju*), *nabawiać* (67%, np.: *kłopotów*)). Ciekawe, że WSJP zalicza czasowniki *nabawić*, *nabawić się*, *nabawiać się* do grupy „CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA → Choroby i ich leczenie → przyczyny, objawy i skutki chorób”, a *nabawiać* – „CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA → Stany psychiczne człowieka → emocje i uczucia”. Taki podział jest niewątpliwie pomocny cudzoziemcowi uczącemu się polszczyzny. Sugeruję jednak, aby wyraz *nabawić* umieścić też w grupie „CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA”, jest to bowiem zgodne z badaniami kontekstowymi.

¹² We wszystkich kontekstach, oprócz 12 z czasownikiem *ponieść*, opowiada się o przegranej w sporcie. Np.: *Porażka z jednym z outsiderów rozgrywek poniesiona w żalonym stylu była bardzo bolesna, bo praktycznie przekreśla szanse awansu na zaplecze ekstraklasy* („Dziennik Zachodni”).

Raczej prozodję negatywną mają też czasowniki *ponieść / ponosić*, czego dowodem jest 98% zbadanych kontekstów (najczęściej wyrazami łączącymi się z czasownikami są: *koszty* (598), *odpowiedzialność* (208), *wydatki* (162), *konsekwencje* (120), *wina* (107); *straty* (193), *porażka* (104)). Człony innej pary czasowników *odnosić / odnieść* łączą się przede wszystkim z wyrazami o znaczeniu pozytywnym (*odnosić* (78%) / *odnieść* (73%): *sukces*, *zwycięstwo*, *korzyść*), w mniejszym zaś stopniu z rzeczownikami typu *obrażenia*, *rany*, *kontuzja*, *urazy* (*odnosić* (2%) / *odnieść* (18%)), należącymi do pola semantycznego „Dolegliwości”.

Połączenie *odnieść porażkę*, czterokrotnie występujące w NKJP, jest raczej nieuzasadnionym naruszeniem normy (rzeczownik *porażka* nie należy bowiem do pola semantycznego „Dolegliwości”). Wyraz ten jest niewątpliwie nazwą zjawiska pejoratywnie ocenianego przez człowieka, ale wchodzi w relacje z czasownikiem *ponieść*. Błędem jest połączenie czasownika *nabawić się* z rzeczownikiem *rekonwalescencja* o znaczeniu ‘med. powrót do zdrowia i sił po przebytej chorobie; także: okres, w którym chory powraca do zdrowia’, a także użycie tego czasownika w niezgodnym z normą znaczeniu ‘nabywać’ (9 kontekstów).

Współczesne źródła leksykograficzne polszczyzny z pewnością są bardzo „przyjazne” dla cudzoziemca uczącego się tego języka. Kontekstowe definicje ISJP, bogata część ilustracyjna USJP, obszerny wykaz połączeń WSJP ułatwiają naukę języka polskiego. Sporadycznie jednak obcokrajowiec napotyka drobne niedociągnięcia w słownikowych definicjach, ewentualnie niezauważalne przez rodzimego użytkownika polszczyzny. Metaforycznie rzecz ujmując, diabeł tkwi w szczegółach. I tak, jeszcze raz przyjrzyjmy się definicjom czasowników *nabawić (się) / nabawiać (się)*: „Jeśli jakaś osoba, zdarzenie lub sytuacja nabawiły nas jakiejś przykrości lub jeśli nabawiliśmy się jej, to zaczęliśmy jej doznawać” (ISJP); „książk. spowodować / powodować, że ktoś zaczyna doznawać czegoś dokuczliwego i nieprzyjemnego”; *nabawić się / nabawiać się* „zacząć / zaczynać doznawać czegoś dokuczliwego i nieprzyjemnego”. Ale czymś przykrym, nieprzyjemnym, dokuczliwym może być np. też *kłęska*, *fiasko*, *katastrofa* etc., które nie należą do schematu łączliwości omawianych

jednostek. Warto sprecyzować zakres prozodii negatywnej tych jednostek już w samej definicji, w której przede wszystkim szuka podpowiedzi uczący się polszczyzny. Mniej wnikliwy uczeń ogranicza się do sprawdzenia samej definicji, nie analizuje grupy „Połączenia” WSJP (tym bardziej że czasem takich połączeń brak, jak w przypadku czasowników *nabawić / nabawiać*). Uściślenia wymaga też definicja czasowników *odnieść / odnosić* w znaczeniu „4. rany. znaleźć się w niekorzystnej sytuacji, bliżej określonej przez następujący rzeczownik” (WSJP). Godne uwagi jest odnotowanie charakteru złego stanu fizycznego człowieka: nie możemy przecież *odnieść cukrzycy, raka* etc., chodzi przede wszystkim o uszkodzenie powierzchni ciała. Zresztą takie informacje da się znaleźć w ISJP: „Jeśli ktoś odniósł rany lub obrażenia, to został ranny w wypadku, na skutek zamachu itp.” W tej definicji jednak zawężono schemat łączliwości analizowanych jednostek do wyrazów *rany, obrażenia*. Tymczasem w tekstach są też *kontuzje* (wyraz wymieniony w połączeniach w WSJP), *urazy, potłuczenia, poparzenia*. Częstość użycia czasowników w konkretnych znaczeniach też chyba powinna wpływać na układ słownikowych definicji i kolejność zapisu poszczególnych znaczeń jednostek. Np. czasowniki *ponieść / ponosić* w 70% kontekstów występują w znaczeniu ‘zostać obciążonym, obciążonym (być obciążanym, obciążanym) czymś’ (*koszty, odpowiedzialność, wydatki, konsekwencje, wina, opłata, nakłady, kara, ryzyko*), w 25% – w znaczeniu ‘doznać (doznawać), doświadczyć (doświadczać) czegoś’ (*straty, porażkę, klęskę, szkodę, fiasko*), z rzeczownikiem *śmierć* łączą się w 5% kontekstów. ISJP i WSJP nie uwzględniają jednak stopnia częstości omawianych czasowników w umieszczeniu poszczególnych ich znaczeń w ogólnej definicji.

Bibliografia

- Bańko M. (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa (ISJP).
 Bańko M., 2008, *O tzw. prozodii semantycznej i jej opisie w słownikach*, [w:]
 P. Żmigrodzki, R. Przybylska (red.), *Nowe studia leksykograficzne 2*, Kraków,
 s. 151–161.
 Bańko M., 2006, *Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią*, Warszawa.

- Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H., 1987, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej. (Słownictwo rodzime)*, Warszawa.
- Dubisz S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa (USJP).
- Kamasa V., 2015, *Prozodia semantyczna. Pojęcie, problemy, przydatność*, „Socjolingwistyka”, XXIX, s. 105–120.
- Krawczuk A., 2012, *Łączliwość wyrazów w nauczaniu Ukraińców (i nie tylko) języka polskiego*, „Kwartalnik POLONICUM Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców”, nr 12, s. 19–30.
- Lewandowska-Tomaszczyk B. (red.), 2005, *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, Łódź.
- Nagórko A., Łaziński M., Burkhardt H., 2004, *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego, <http://nkjp.pl> [dostęp: lipiec – sierpień 2017].
- Szewczyk M., 2007, *Prozodia semantyczna (semantic prosody) a znaczenie wyrazu*, [w:] A. Dobaczewski (red.), *Studia nad współczesną polszczyzną. Gramatyka, semantyka, pragmatyka*, Toruń, s. 261–266.
- Szulc A., 1994, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa.
- Wielki słownik języka polskiego*, <http://www.wsjp.pl>
- Кравчук А., 2011, *Лексико-семантична сполучуваність слів у викладанні польської мови українцям*, Київські полоністичні студії, т. XVIII, Київ: Університет „Україна”, с. 406–413.

How to not *nabawić się kłopotu* and *odnieść sukces*: a few reflections above the semantic prosody of the Polish verbs

Summary

In the article a certain type of compatibility (positive / negative prosody) of some Polish verbs (*nabawić / nabawiać; nabawić się / nabawiać się; odnieść / odnosić; ponieść / ponosić*) was highlighted. Information on the meaning and valence of those words contained in the dictionaries and the results of corpus research were taken into account. It was proposed to supplement the dictionary definitions of the discussed units with a view to foreigners learning Polish.